

VUOROVAIKUTUS OSANA OPETTAJAN ARVIOINTIOSAAMISTA (VOPA) -TOIMINTAMALLIN VAIHEITTAISET KUVAUKSET

Viittaa seuraavasti: Pöysä, S., Pakarinen, E., Ketonen, L., Lehesvuori, S., & Lerkkanen, M.-K. (2021). Vuorovaikutus osana opettajan arviointiosaamista (VOPA) -toimintamallin vaiheittaiset kuvaukset. Opettajien arviointiosaaminen oppimisen, osallisuuden ja tuen toteutumisen edistäjänä (OPA) -hanke. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos.

Johdanto

VOPA-toimintamallin tavoitteena on lisätä ymmärrystä opetustilanteisiin liittyvän vuorovaikutuksen elementeistä, jotka edistävät oppijan oppimista ja tukevat opettajaa oppimisprosessin aikaisessa formatiivisessa arvioinnissa. VOPA-toimintamallin vaiheittaiset kuvaukset tarjoavat työvälineen vuorovaikutuksen ja sen ominaispiirteiden havainnointiin ja reflektointiin seuraavista teemoista: 1) Opettajan sensitiivisyys ja myönteinen ilmapiiri, 2) Ryhmän toiminnan organisointi ja motivointi, 3) Palaute ja 4) Dialogisuus.

Kohderyhmä

Opettajaopiskelijat ja opettajat voivat hyödyntää VOPA-toimintamallin vaiheittaisia kuvauksia oman opetuksensa tutkimusperustaisessa suunnittelussa, toteutuksessa ja reflektoinnissa. *Opettajankouluttajat* voivat hyödyntää vaiheittaisia kuvauksia opiskelijoiden opetusharjoittelun tutkimusperustaiseen havainnointiin ja ohjaamiseen.

VOPA-toimintamallin vaiheittaiset kuvaukset

VOPA-toimintamallin vaiheittaiset kuvaukset tukevat opetustilanteisiin liittyvän vuorovaikutuksen systemaattista havainnointia ja reflektointia sekä tarjoavat yhteisiä käsitteitä teeman käsittelyyn. Vaiheittaisten kuvausten vasemmassa sarakkeessa nostetaan esille teemaan keskeisesti liittyviä vuorovaikutuksen elementtejä. Vaakariveillä esitetyt kolme vaihetta kuvaavat puolestaan sitä, missä määrin vuorovaikutuksen elementit ovat opetuksessa havaittavissa. Tarkastelemalla opetustilanteisiin liittyvää vuorovaikutusta vaiheittaisten kuvausten kautta, tuetaan ajatusta vuorovaikutusosaamisen kehittyvästä luonteesta.

Vuorovaikutuksen havainnointi

Havainnointi voi tapahtua aidossa opetustilanteessa ja/tai videolta. Havainnoitava jakso voi olla esimerkiksi 15-20 minuuttia, mutta vaiheittaisia kuvauksia voi soveltaa lyhyempiinkin jaksoihin. Havainnoinnin aikana on suositeltavaa tehdä tiiviitä muistiinpanoja. Systemaattisen ja tarkan havainnoinnin kannalta on suositeltavaa kohdentaa huomio lomakkeessa esitettyyn teemaan, vuorovaikutuksen elementteihin ja niihin liittyviin vaiheittaisiin kuvauksiin pyrkien samalla välttämään omia ennakkokäsityksiä ja mielikuvia hyvästä opetuksesta. Vuorovaikutuksen piirteet voivat ilmetä opetustilanteissa eri tavoin, ja vaiheiden vaihtelut ovat inhimillisiä ja joskus myös tarkoituksenmukaisia.

OPETTAJAN SENSITIIVISYYS JA MYÖNTEINEN ILMAPIIRI

Opettaja on tietoinen oppilaiden yksilöllisistä tarpeista ja kiinnostuksen kohteista sekä vastaa niihin oikea-aikaisesti ja sensitiivisesti. Myönteinen ilmapiiri rakentuu turvallisuuden tunteesta ja luokan ihmissuhteista.

	Vaihe 1	Vaihe 2	Vaihe 3
Oppilaiden tarpeisiin vastaaminen - Akateemisten, sosiaalisten ja emotionaalisten tarpeiden tiedostaminen ja huomioiminen - Työskentelyn seuraaminen - Ongelmien ennakointi - Tarpeiden tunnistaminen - Tuen ja turvan antaminen - Uudelleen kiinnittymisen tukeminen	Opettaja seuraa vain harvoin oppilaita tai tunnistaa tilanteita, joissa oppilaat tarvitsisivat apua. Opettaja ei huomioi toiminnassaan oppilaiden yksilöllisiä tarpeita. Kun oppilaat ilmaisevat tunteitaan, opettaja ei tunnista tai kohtaa niitä.	Opettaja havainnoi ja tunnistaa toisinaan oppilaiden tuen, avun ja huomion tarpeisiin liittyviä vihjeitä, kun taas toisinaan vihjeet jäävät huomiotta tai joidenkin oppilaiden kohdalla toistuvasti. Toisinaan opettajan toiminta vastaa oppilaiden yksilöllisiin tarpeisiin, mutta toisinaan yksilöllisiä tarpeita ei huomioida. Oppilailla on mahdollisuus ilmaista tunteitaan, mutta opettaja ei tunnista tai kohtaa niitä johdonmukaisesti.	Opettaja havainnoi oppilaita aktiivisesti ja tunnistaa usein oppilaiden tuen, avun ja huomion tarpeisiin liittyviä vihjeitä ja vastaa niihin. Opettaja kohdentaa tukensa useimmiten oppilaiden tarpeiden mukaisesti ja huomioi niin ylös- kuin alaspäin eriyttämistä kaipaavat oppilaat. Oppilailla on mahdollisuuksia ilmaista tunteitaan ja opettaja tunnistaa ja kohtaa niin myönteiset kuin kielteiset tunneilmaukset ja reagoi niihin sensitiivisesti.
Oppilaiden turvallisuuden tunne - Hakevat tarvittaessa tukea ja apua - Osallistuvat vapaaehtoisesti ja vapautuneesti - Uskaltavat yrittää ja ottaa riskejä	Oppilaat eivät juuri pyydä opettajalta tukea ja he vastaavat harvoin kysymyksiin. Oppilaat eivät aktiivisesti pyydä puheenvuoroja tai osallistu toimintaan.	Oppilaat hakevat joskus tukea tai apua opettajalta ja he vastaavat toisinaan kysymyksiin. Tällaiseen vuorovaikutukseen osallistuu vain osa oppilaista tai se ei jatku johdonmukaisesti. Oppilaista vain osa pyytää aktiivisesti puheenvuoroja ja osallistuu toimintaan.	Oppilaat ovat vapautuneita, hakevat opettajalta tukea tai pyytävät apua tarpeen mukaan ja jakavat ajatuksiaan luokassa. Oppilaat eivät välttele vaikeisiinkaan kysymyksiin vastamista, vaan uskaltavat yrittää ja ottaa riskejä.
Ihmissuhteet luokassa - Läheisyys - Jaettu myönteinen tunneilmaisuus - Sosiaalinen vuorovaikutus	Opettaja jää etäiseksi. Vain harvoin esiintyy viitteitä opettajan ja oppilaiden lämpimästä ja kannustavasta vuorovaikutuksesta. Luokan ilmapiiri on ”lattea” ja teennäinen ja vain harvat vaikuttavat nauttivan oppimistilanteesta.	Opettaja ja oppilaat ovat toisinaan lämpimässä ja kannustavassa vuorovaikutuksessa tai lämmen opettaja-oppilasvuorovaikutus koskettaa vain osaa oppilaista. Luokan ilmapiiri on toisinaan myönteinen (esim. jaettu ilo, hyväntuulisuus ja kiinnostus toisia kohtaan), mutta toisinaan ilmapiiri on myös ”lattea”.	Esiintyy useita viitteitä siitä, että opettajan ja oppilaiden välinen vuorovaikutussuhde on lämmin ja kannustava. Opettaja on aidosti kiinnostunut oppilaista ja niin opettaja kuin oppilaat ovat mielellään toistensa seurassa. Luokan ilmapiiri on myönteinen, kannustava ja innostunut.
Keskinäinen kunnioitus - Katsekontakti - Rauhallinen äänenkäyttö - Kunnioittava kielenkäyttö - Yhteistyö	Opettaja ja oppilaat osoittavat harvoin kunnioitusta toisiaan kohtaan (esim. toisia ei keskitytä kuuntelemaan tai kielenkäyttö on epäkunnioittavaa). Oppilaat eivät tee yhteistyötä mielellään.	Opettaja ja oppilaat osoittavat toisinaan kunnioitusta toisiaan kohtaan (esim. kuuntelevat toisiaan) tai keskinäinen kunnioitus ei kohdistu kaikkiin luokan oppilaisiin. Osa oppilaista tekee yhteistyötä.	Opettaja ja oppilaat osoittavat usein kunnioitusta ja huomiota toisiaan kohtaan (esim. kuuntelevat toisiaan, ottavat katsekontaktia tai äänenkäyttö on rauhallista ja äänensävy on lämmin. Oppilaat tekevät mielellään yhteistyötä.

Lähde: Pöysä, S., Pakarinen, E., Ketonen, L., Lehesvuori, S., & Lerkkanen, M.-K. (2021). Vuorovaikutus osana opettajan arviointiosaamista (VOPA) -toimintamallin vaiheittaiset kuvaukset. Opettajien arviointiosaaminen oppimisen, osallisuuden ja tuen toteutumisen edistäjänä (OPA) -hanke. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos.

RYHMÄN TOIMINNAN ORGANISOINTI JA MOTIVOINTI

Ryhmän toiminnan organisointi ja motivointi edistävät oppimista ja siihen kiinnittymistä kohdistuen oppimisen ja työskentelyn tavoitteisiin sekä toivotun käyttäytymisen tukemiseen.

	Vaihe 1	Vaihe 2	Vaihe 3
Selkeät käyttäytymisodotukset • Odotusten sanallistaminen • Selkeys ja johdonmukaisuus • Oppilaat tietävät, miten toimia	Käyttäytymisodotukset ovat epäselvät, ja toivottavaa käyttäytymistä tuetaan epäjohdonmukaisesti. Tästä syystä oppilaat eivät ole varmoja siitä, mitä heiltä kulloinkin odotetaan.	Käyttäytymisodotukset ovat toisinaan selkeät, mutta epäjohdonmukaisuuksia esiintyy. Joillekin oppilaille säännöt ovat vaikeita ymmärtää ja noudattaa.	Käyttäytymisodotukset ja säännöt ovat selkeät, ja oppilaat toimivat useimmiten niiden mukaan. Säännöistä tai toimintatavoista ei ole tarvetta muistuttaa.
Selkeät oppimistavoitteet • Orientoituminen • Kertaaminen, tiivistäminen • Uudelleen suuntaaminen • Selkeä, hyvin organisoitu esittäminen	Oppimistavoitteet ovat epäselvät, puuttuvat kokonaan ja/tai niitä ei tuoda selkeästi esille (esim. sanallistamalla niitä). Oppilaat eivät ole tietoisia oppimistavoitteista. Opetus etenee epäjohdonmukaisesti.	Osa oppilaista on oppimistavoitteista tietoisia, kun taas toiset eivät ole. Opetus etenee toisinaan johdonmukaisesti, mutta puutteet selkeydessä ja johdonmukaisuudessa aiheuttavat hämmennystä oppilaille. Opettaja ei myöskään aktiivisesti suuntaa oppilaiden huomiota tavoitteisiin (esim. sanallistamalla, kertaamalla tai tiivistämällä niitä).	Oppimistavoitteet ovat selkeät, ja suurin osa oppilaista on tavoitteista tietoisia ja ymmärtää ne. Opetus etenee johdonmukaisesti ja selkeys tukee oppilaiden oppimista ja ymmärrystä.
Kehollinen viestintä • välimatka ja tilankäyttö • katse, ilmeet, eleet, asennot • äänen painotukset, voimakkuus ja tauot	Opettaja sijoittuu pääosin yhteen osaan luokkaa, mikä ei tue hänen vuorovaikutustaan oppilaiden kanssa tai ryhmän hallintaa. Opettaja on pääosin ilmeetön, elekieli on niukkaa ja äänenkäyttö on monotonista. Opettajan katsekontakti rajoittuu pääasiassa yksittäisiin oppilaisiin.	Opettaja liikkuu opetuksen aikana jonkin verran eri puolilla luokkaa. Opettajan ilmeet ja eleet tukevat ajoitain myönteistä vuorovaikutusta. Äänenkäyttö on välillä monotonista ja välillä vaihtelevaa. Opettaja ottaa välillä katsekontaktia oppilaisiin huomioiden yksittäisiä oppilaita tai koko ryhmää.	Opettaja käyttää tilaa tarkoituksenmukaisesti siten, että se tukee vuorovaikutusta ja ryhmän hallintaa. Opettajan eleet, ilmeet ja äänenkäyttö tukevat myönteistä vuorovaikutusta. Opettaja ottaa aktiivisesti katsekontaktia oppilaisiin huomioiden sekä yksittäisiä oppilaita että koko ryhmää.
Proaktiivisuus (ennakointi) • Havaintojen tekeminen • Myönteiseen keskittyminen • Matala reaktiivisuus	Opettaja ei aktiivisesti havainnoi luokan tapahtumia. Opettajan toiminta on usein reaktiivista sen sijaan, että olisi ”yhden askeleen edellä” estääkseen mahdolliset ongelmatilanteet.	Opettaja havaitsee toisinaan ennusmerkkejä mahdollisista ongelmista ja ottaa ne huomioon toiminnassaan. Opettaja tukee toisinaan tavoitteiden mukaista oppimista, työskentelyä tai käyttäytymistä keskittymällä myönteiseen.	Opettaja havaitsee johdonmukaisesti ennusmerkkejä mahdollisista ongelmista ja huomioi ne toiminnassaan. Opettaja tukee oppilaiden myönteistä toimintaa kiinnittämällä siihen johdonmukaisesti huomiota (esim. myönteisen palautteen avulla).
Osallistumisen tukeminen • Edistää oppilaiden osallisuutta • Opettajan kiinnostus ja kannustus • Opetuksen rytmittäminen	Opettaja ei kannusta ja tue oppilaita osallistumaan aktiivisesti. Opettaja ei osoita aktiivisesti kiinnostusta oppilaiden oppimista kohtaan eikä tarjoa tukea sitä tarvitseville oppilaille, vaan oppilaat ovat ”oman onnensa nojassa”. Opetuksen tempo ei vastaa oppilaiden tarpeita vaan opetus etenee liian hitaasti tai liian nopeasti, mikä vaikeuttaa aktiivista osallistumista.	Opettaja kannustaa ja tukee oppilaiden aktiivista osallistumista ajoitain. Opettaja osoittaa toisinaan aktiivisesti kiinnostusta oppilaiden oppimisprosessia kohtaan, mutta toisinaan oppilaat jäävät ilman tukea tai huomiota. Opetuksen tempo vastaa toisinaan oppilaiden tarpeita, mutta toisinaan opetus etenee liian hitaasti tai nopeasti, mikä voi haitata aktiivista osallistumista.	Opettaja edistää oppilaiden aktiivista osallistumista mm. kannustamalla, tarjoamalla lisätietoa ja olemalla aktiivisesti käytettävissä. Opettaja osoittaa systemaattisesti kiinnostusta oppilaiden oppimisprosessiin ja edistää oppimista omalla toiminnallaan. Opetuksen tempo vastaa oppilaiden tarpeita, mikä edistää oppilaiden aktiivista osallistumista.
Oppilaan kiinnittyminen • Osallistuminen • Keskittyminen • Sinnikkyys	Oppilaat eivät osoita kiinnostusta tai osallistu oppitunnin toimintoihin (esim. kuuntelu, vastaaminen, tehtävien tekeminen, kysyminen) ja ovat harvoin keskittyneitä työskentelyyn.	Osa oppilaista osallistuu aktiivisesti ja keskittyy oppitunnin toimintoihin, mutta osa oppilaista ei osallistu tai keskity niihin. Vaihtoehtoisesti oppilaiden aktiivisuus on toisinaan läsnä, mutta toisinaan ei.	Suurin osa oppilaista on kiinnostunut ja osallistuu aktiivisesti oppitunnin toimintoihin (esim. kuuntelu, vastaaminen, tehtävien tekeminen, kysyminen) ja keskittyy työskentelyyn.

Lähde: Pöysä, S., Pakarinen, E., Ketonen, L., Lehesvuori, S., & Lerkkanen, M.-K. (2021). Vuorovaikutus osana opettajan arviointiosaamista (VOPA) -toimintamallin vaiheittaiset kuvaukset. Opettajien arviointiosaaminen oppimisen, osallisuuden ja tuen toteutumisen edistäjänä (OPA) -hanke. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos.

PALAUTE

Palaute ohjaa oppimisprosessia sekä edistää opittavien asioiden ymmärrystä, oppimaan oppimisen taitoja ja itseohjautuvuutta.

	Vaihe 1	Vaihe 2	Vaihe 3
Oppimisen tukeminen • Oppimisen ohjaaminen ja tukeminen lähikehityksen vyöhykkeellä • Oppimista suuntaavat vihjeet	Opettaja huomioi harvoin oppilaiden ymmärtämisen ongelmia (esim. opettaja ei auta oppilasta vastauksen löytämisessä tai asian ymmärtämisessä, vaan siirtyy opetuksessa eteenpäin). Opettaja ohittaa aiheeseen liittyviä kysymyksiä ja kommentteja.	Opettaja huomioi toisinaan ymmärtämiseen tai tehtävään liittyvät kysymykset ja ongelmat ja auttaa vihjein. Vastatessaan oppilaille opettaja ei kuitenkaan systemaattisesti tue oppimista ja ymmärryksen kehittymistä, vaan arvioi lähinnä vastausten oikeellisuutta.	Opettaja huomioi usein ymmärtämiseen tai tehtävän suorittamiseen liittyvät kysymykset ja ongelmat (esim. selventämällä). Opettaja antaa usein tukea vihjein ja kysymyksiin, jotka edistävät oppilaiden oppimista ja ymmärtämistä.
Palauteketjut • Vastavuoroisuus • Jatkokysymykset	Opettajan palaute on lähinnä toteavaa (esim. ”hyvä” tai ”hyvin tehty”) tai palautetta ei anneta lainkaan. Opettaja esittää jatkokysymyksiä harvoin tai ei lainkaan.	Palaute jää välillä toteavaksi, mutta opettaja esittää toisinaan oppimista ja ymmärtämistä edistäviä jatkokysymyksiä tai johtopäätöksiä.	Palautetilanteissa syntyy vastavuoroista ajatusten vaihtoa opettajan ja/tai oppilaiden välille, jolloin osapuolten on mahdollista laajentaa tai syventää ymmärrystään. Opettaja kysyy usein avoimia kysymyksiä tai jatkokysymyksiä.
Vastausten hyödyntäminen • Oppilaiden ajatusten sanallistaminen • Selventäminen • Laajentaminen	Opettaja pyytää harvoin oppilaita selittämään ajatuksiaan tai laajentamaan vastauksiaan. Oppilaiden vastaukset tai toiminta huomioidaan vain lyhyesti ja opettaja ei käytä niitä oppilaiden ymmärryksen selventämiseen tai laajentamiseen.	Opettaja pyytää toisinaan oppilaita selittämään ajatuksiaan tai perustelemaan vastauksiaan tai toimintaansa. Palaute edistää toisinaan oppilaiden ymmärrystä, ja toisinaan opettaja pyrkii selventämään tai laajentamaan oppilaiden ymmärrystä.	Opettaja kannustaa usein oppilaita selittämään ajatuksiaan ja perustelemaan vastauksiaan tai toimintaansa. Opettajan palaute pyrkii pääsääntöisesti lisäämään oppilaiden ymmärrystä selventämällä epäselviksi jääneitä asioita ja tarjoamalla lisätietoa.
Palautteen kohdistuminen • Kohdennettu palaute • Palaute osallistumisesta ja sinnikkydestä • Palaute tehtävässä edistymisestä	Opettaja ei anna palautetta tai palaute on joko kohdentumatonta tai kohdistuu asioihin, joihin ei voi vaikuttaa, kuten työn lopputulokseen tai oppilaan persoonaan. Opettajan sanallinen ja sanaton palaute kohdistuvat harvoin oppilaiden oppimiseen, tehtävässä edistymiseen, osallistumiseen tai sinnikkyteen työskentelyn aikana.	Toisinaan opettajan antama palaute on kohdentumatonta tai kohdistuu asioihin, joihin ei voi vaikuttaa. Toisinaan opettajan sanallinen tai sanaton palaute kohdistuu oppilaiden osallistumiseen, sinnikkyteen tai tehtävässä edistymiseen työskentelyn aikana.	Opettajan palaute on pääsääntöisesti hyvin kohdennettua. Palaute kohdistuu pääsääntöisesti oppilaiden osallistumiseen, sinnikkyteen tai tehtävässä edistymiseen työskentelyn aikana.
Oppimisen taitojen tukeminen • Palaute oppimisprosessista • Itseohjautuvuuden vahvistaminen • Työvälineiden tarjoaminen oman toiminnan havainnoimiseen ja ohjaamiseen	Opettaja ei anna palautetta tai palautteen tavoitteena on vain saada oppilaat tekemään tehtävät loppuun. Opettaja antaa harvoin palautetta oppilaiden oppimisprosessista tai oppimisen etenemisestä, eikä opettaja tue itseohjautuvuuden kehittymistä.	Opettaja antaa toisinaan palautetta oppilaiden oppimisprosessista tai sen etenemisestä. Hän ohjaa ajoittain oppilaita havainnoimaan tai säätelemään omaa toimintaan sekä tukee itseohjautuvuutta, mutta tällainen palaute ei ole systemaattista.	Opettaja antaa usein palautetta oppilaiden oppimisprosessista ja sen etenemisestä. Hän auttaa oppilaita havainnoimaan, pohtimaan ja säätelemään omaa toimintaansa. Opettaja ohjaa oppilaita pitkällä tähtäimellä itseohjautuvuuden heidän taitojaan vastaavalla tasolla.

Lähde: Pöysä, S., Pakarinen, E., Ketonen, L., Lehesvuori, S., & Lerkkanen, M.-K. (2021). Vuorovaikutus osana opettajan arviointiosaamista (VOPA) -toimintamallin vaihteelliset kuvaukset. Opettajien arviointiosaaminen oppimisen, osallisuuden ja tuen toteutumisen edistäjänä (OPA) -hanke. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos.